

Inledning

Åsa Mäkitalo och Fredrik Hertzberg

Som människor föds vi in i en värld som redan är språkligt och begreppsligt organiserad (Vološinov, 1929/1973; Vygotsky, 1934/1986). Genom att delta i olika slags aktiviteter där kategorier och begrepp används, lär vi oss att perspektivera omvärlden, människor, ting, händelser och handlingar så de blir meningsfulla och hanterbara. Nya kategoriseringar genereras också i våra samspel med andra, inte minst är detta nödvändigt för att kunna skapa och upprätthålla relationer och samordna våra aktiviteter med andra människor. Kategoriseringar skapar på så sätt stabilitet och ordning i den sociala tillvaron och möjliggör för oss att agera kollektivt. Det är svårt att samarbeta med en för oss främmande människa om vi inte har åtminstone någon kännedom på förhand som säger oss *vem* denna människa är och *vad* hon kan förväntas göra i sammanhanget. Genom att vi uppfattar att människor tillhör en viss kategori eller grupp som vi känner till, kan vi skapa oss en ungefärlig bild av vem den person vi möter är och vad han eller hon kan tänkas bidra med. Samtidigt blir vi själva identifierade av andra människor genom samma mekanismer. Kategoriseringar hjälper oss att upprätthålla en ungefärlig uppfattning om vad vi förväntas åstadkomma i olika situationer; en uppfattning som inte behöver ifrågasättas till vardags. Med den sociala kategoriseringen och gruppidentiteten följer också vissa rättigheter och skyldigheter i interaktiva sammanhang. Vi har förväntningar på andra och de har förväntningar på oss, som ofta är specifika för en grupp- eller kategoritillhörighet (Goffman, 1998; Jayyusi, 1984). Dessa förväntningar reglerar i olika utsträckning vad vi inte får göra men också vad vi kan, bör, eller måste göra i olika sammanhang. Kategoriseringar utgör därför en av de tydligare sociala mekanismerna eller strukturerande principerna, för att tala med Giddens (1984), för att upprätthålla social ordning.

Många av våra kategoritillhörigheter blir tydliga för oss i mötet med myndigheter och institutioner. De sätter namn på oss som vi ibland känner igen oss i, och ibland känner oss helt främmande inför. Kategorier som ”vip-kund”, ”magisterstudent”, ”anestesipatient”, ”utomnordisk medborgare” eller ”yrkesbestämd arbetssökande” är inte några fullödiga beskrivningar av oss som personer, utan produkter av specifika organisationers verksamheter och prioriteringar. Icke desto mindre tränger de in i vår vardag och intervenerar i våra liv – i varierande utsträckning och på gott och på ont. Kontakten med en institution kan vara baserad på frivillighet, nödtvång eller förpliktelse, och detta inverkar på mötets karaktär och vår möjlighet att ”gå ut ur” och ”tillbaka in i” den kategoritillhörighet som används. Vi träder in i, respektive går ut ur, kategorin ”business

class-resenärl" på helt andra villkor än kategorierna "intern" eller "socialbidrags-tagare", och fördelningen av rättigheter och skyldigheter knutna till dem ser helt olika ut. Institutionernas kategorisering får därmed olika konsekvenser för oss, formellt såväl som informellt. Kategoritillhörigheten "business class-resenärl" är positivt laddad men flyktig, den upphör rätt snart efter landningen. En före detta "intern" har desto svårare att bli av med sin gamla kategoritillhörighet och dess negativa laddning får sannolikt konsekvenser i en mängd olika situationer.

Just det förhållande att en person ibland inte kan skaka av sig en kategoritillhörighet, utan är tvungen att bära den i en mängd olika sammanhang, visar med all önskvärd tydlighet på en grundläggande maktasymmetri som ofta gäller vid kategoriserande praktiker. En part har ofta till uppgift att kategorisera, medan andra parter är föremål för kategoriseringen. Av denna maktasymmetri följer att det vanligtvis är en stor skillnad på om en kategori är *internt* eller *externt* definierad (Jenkins, 1997).

En *internt* definierad kategori har sitt upphov i att en grupp av personer inför andra synliggör att de tillsammans utgör en specifik gemenskap, som är möjlig att avskilja från andra. De är en grupp som redan från början uppfattas som en grupp av de kategoriserade själva. Identifikations- och gruppformeringsprocesser är förvisso alltid sociala och transaktionella, eftersom de förutsätter närvaron av en publik som kan bekräfta de sociala kategorier som är i omlopp, och i vardaglig social interaktion är grupper vanligtvis på en och samma gång internt och externt definierade. När kategorin är etablerad, används den såväl av medlemmar som icke-medlemmar i syfte att definiera vilka de kategoriserade är och vad de gör. Poängen är dock att kategorin tar sin *utgångspunkt* i en berättelse som gruppen själv genererat. Ett vanligt exempel på en internt definierad social kategori är etniska grupper, men det finns givetvis andra, mindre omfattande, internt definierade grupperingar.

När en kategori definieras *externt* är den först och främst produktiv och meningsbärande för någon annan än de som kategoriseras, till exempel för en verksamhet. Här börjar den kategoriserande processen med att en person eller en grupp av personer, A, definierar en annan person eller gruppen, B, såsom "X" eller "Y". En person eller en grupp av personer berättar då en historia om en *annan* kategori, som den berättande själv inte tillhör, och där de som kategoriseras i stort sett saknar möjlighet att påverka utformningen av den berättelse som kommer att definiera dem. Den egenskap som en arbetsmarknadsekonom, en läkare eller en psykolog låter vara det definierande kännetecknet för en specifik kategori har förmodligen inte alls samma innebörd för de kategoriserade själva.

Ibland tar emellertid B över A:s beskrivning, och börjar att själv betrakta sig som ett X eller ett Y. Det är en sådan process vi kan iaktta när en social- eller arbetsmarknadspolitisk kategori utvecklas till vad som uppfattas vara en socialt stigmatiserande kategori. Det är långt ifrån självklart att ett externt definierat kollektiv utvecklas till en grupp, åtminstone inte i den meningen att kategorin

framstår som meningsfull, rimlig och relevant för medlemmarna själva (Jenkins 1997:53f). Det finns dock exempel på hur externt definierade kollektiv har utvecklas till grupper i den sistnämnda meningen, då de som en konsekvens av en kategoriserande praktik delar en gemensam historia. Inte minst kan erfarenheten av den stigmatisering, underordning och förtryck som ibland möter externt definierade grupper bli gemensamhetsgrundande. Ett samtida svenskt exempel är hur ungdomar som kategoriserats med den pejorativa beteckningen ”svartskalle” har försökt att ta över detta stigmatiserande namn och ge det en positiv laddning, samtidigt som man därmed uppmärksammar erfarenheter av rasism och underordning (Dahlstedt 2005).

Arbetsförmedlingen är ett exempel på en offentlig institution, vars service vi har rätt att använda i egenskap av medborgare, men som vi vanligtvis möter i situationer präglade av en viss grad av tvång. De social- och arbetsmarknadspolitiska kategoriernas ”extern-het” är av direkt relevans för människors erfarenheter av arbetslöshet, då de på olika sätt intervenerar i deras vardagsliv. De pekar också ut den intima relation mellan makt och vetande som sätts i spel inom ramen för våra institutionella verksamheter (Foucault 1973, 1980b, 1987). Hur arbetslöshetens kategorier intervenerar i människors liv, hur de används av dem själva (internt) och av andra aktörer på olika arenor (externt) är fokus för denna antologi. De institutionella miljöerna utgör här viktiga arenor för studium, men det är också viktigt i detta sammanhang att uppmärksamma de lokala massmedierna och de arbetslösas vardagsaktiviteter.

Om arbetslöshet som samhällligt dilemma

I tv, radio och tidningar samt på nätet kan vi urskilja olika röster, som uttalar sig om arbetslösheten. Forskare, politiker, representanter för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer, journalister hör till dem som mest frekvent framför sina åsikter. I en del fall är det tydligt att åsikterna om, och bilderna av, arbetslösheten är tätt knutna till en viss position, i andra fall är det svårare att se. Arbetslöshet är ett samhällligt dilemma som vi som medborgare väl känner igen och kan resonera kring. De flesta av oss kan resonera kring dess konsekvenser, vi kan urskilja och artikulera ett antal möjliga orsaker, och inte sällan intar vi också en moralisk position till den – vi diskuterar då i termer av vem som är ansvarig och vad som bör göras. Ett kännetecken för samhällliga dilemman är att diskussionen som förs inte har en självklar utgångspunkt som alla ställer upp på. Den når heller aldrig en slutpunkt där man gemensamt kan hävda att problemet är löst. Även om diskussionen temporärt tystnar, kan den alltid tas upp på nytt. Debatter om samhällsdilemman, som arbetslöshet, utgör samtidigt i hög utsträckning förhandlingar om hur själva problematiken skall förstås. De handlar just om hur något skall definieras, hur det skall hanteras, vad som bör göras och vem eller vilka som är ansvariga. Argumentationen rör sig då mellan utgångspunkter som ofta är

motsatta, men inte varandra uteslutande, eftersom de alla potentiellt kan vara giltiga (Billig, 1996). När det gäller just arbetslösheten har diskussionen historiskt sett främst pendlat mellan två argumentativa utgångspunkter (Edelman, 1977). Den ena utgår ifrån arbetslösheten som ett *strukturellt problem*, man hänvisar då till exempel till strukturförändringar, brister i geografisk eller yrkesmässig rörlighet men också till ekonomiska kapitalflöden och konjunktursvängningar med obalans i utbud och efterfrågan som följd. Den andra argumentationslinjen tar utgångspunkt i arbetslösheten som ett *individuellt problem*, man hänvisar då till enskilda människors svårigheter och livssituation, men kan även peka ut brister i deras kunskaper, intentioner, vilja eller ansträngning. Kategorin ”arbetslös” är sålunda mycket rik på kulturella innebörder – det är en kategori som rymmer en rad möjliga resonemang och positioner. Vilken utgångspunkt som tas, har avgörande konsekvenser för vem eller vilka som görs ansvariga, och vad som anses vara nödvändiga och effektiva åtgärder. De arbetsmarknadspolitiska åtgärder och insatser som föreslås måste därför, på den politiska arenan och via massmedierna, kunna göras giltiga och legitima som ”svar” på ett antal argument och motstridiga krav från en rad samhällsaktörer.

I kapitlet *Massmedielogik och vardagsförståelse – kategorisering och identifikation i lokalpressen* granskar Lena Levin lokalpressens agerande i relation till en arbetsplatsnedläggning. Den massmedielogik som verkar, genererar ett drama som utspelar sig i lokalsamhället där ett antal aktörer blir delaktiga och tillskrivs olika roller. Spänningen byggs upp genom att olika kategorier kristalliseras ut. En del parter framställs, genom språkbruk, textdisposition, citeringsteknik och bildspråk, som aktiva och handlingskraftiga medan andra framställs som passiva offer utan framtidshopp. Levin lyfter sedan fram den andra sidan – de anställdas egna diskussioner, motbilder och förståelse av det rapporterade. Massmediernas roll i detta sammanhang skall inte underskattas. De skapar bilder av problematiken men är också med och agerar för att hantera den.

Arbetslösheten och dess institutionaliserade kategorier

Sedan arbetslöshetsfrågan formulerades som ett samhällsproblem och en uppgift för staten att hantera, vilket skedde i slutet av 1800-talet, har vissa kategorier varit centrala i beskrivningarna av arbetslösheten och de arbetslösa. Sådana kategorier har, menar filosofen Ian Hacking, sprungit ur de sätt att klassificera som blev nödvändiga för att hantera dilemmat inom ramen för de industrialiserade samhällenas framväxande byråkratier och institutioner. Dessa kategorier har sedan länge etablerats som sociala fakta, och följs upp över tid. Arbetslösheten framställs ofta i sifferform och i diagram där man till exempel kan se ”nyanmälda platser” och ”tillsatta platser”, följa hur andelen ”långtidsarbetslösa” förändras över tid och hur många som är i ”arbetsmarknadspolitiska åtgärder”. Men institutionella kategorier som dessa kan aldrig ”matcha verkligheten” hur

fingraderade och sofistikerade de än är. De kommer oundvikligen att belysa vissa typer av problem, medan andra faller i skuggan. Hur siffrorna bör tolkas blir än svårare om vi tar i beaktande hur statistikproduktionen går till i praktiken. Sådant kan vi bara få kunskap om genom att närma oss de miljöer och aktörer som är direkt involverade och studera deras vardagsaktiviteter. I kapitlet *Arbetslöshet och institutionell kategorisering* ger Åsa Mäkitalo exempel på hur sådana processer kan se ut på arbetsförmedlingen. Hon lyfter här fram kategori 14, en ”övrigt kategori” som officiellt bara skulle användas för de som tillfälligt inte stod till arbetsmarknadens förfogande, men där det visade sig att institutionens ”problemärenden” tenderade att hamna. En konsekvens (bland flera) var att dessa människor blev helt osynliga i arbetslöshetsstatistiken. Det innebär också att kunskapen om dessa människors problem och situation hamnar i det fördolda, liksom institutionens svårigheter, brister på åtgärder eller kunskaper att hantera denna typ av ärenden. Genom att kategoriseras som ”arbetslös” blir däremot personen i fråga en del av den offentliga statistik som bygger upp det samhälleliga vetandet om arbetslöshet (Mäkitalo, 2002).

Kunskapen om hur många och vilka som är arbetslösa utgör en viktig grund för det politiska beslutsfattandet. Men institutionella kategorier utgör också arbetsverktyg för att lösa specifika uppgifter och som sådana är de oundgängliga. De blir där användbara och får sin status genom att de identifierar människor som föremål för institutionens åtgärder. Hur vägledare på arbetsförmedlingen i mötet med den enskilde konkret arbetar med kategorisering för att förändra dennes position på arbetsmarknaden (från vara ”arbetslös” till ”anställd”) illustreras också i Mäkitalos kapitel. Det gäller här att den enskilde kategoriseras som lämplig för en viss typ av institutionell åtgärd. Detta är inte en process som enbart berör de närvarande (vägledaren och den arbetssökande). Det blir också synligt hur denna process involverar andra aktörer och att institutionen i sitt konkreta arbete hanterar motstridiga intressen på arbetsmarknaden.

Statistiken rapporterar också om hur arbetslösheten ser ut för olika grupper med avseende på kategorier som ”utbildningsnivå”, ”kön”, ”ålder” och ”medborgarskap”. Hacking intresserar sig särskilt för sådana kategorier som ofta utgör forskningsobjekt inom samhällsvetenskaperna, så kallade *human kinds* (Foucault, 1980a; Hacking, 2002). Human kinds är med andra ord klassifikationer, det vill säga kategorier av människor, snarare än människor av kött och blod. Vissa kategorier är oftare arbetslösa än andra, och den statistik som etablerar detta sociala faktum utgör grunden för diskussioner och forskning om hur arbetslösheten ska förstås. Samhällsvetenskaperna och statistikproduktionen har alltså spelat en särskilt viktig roll för institutionaliseringen och själva definitionen av arbetslöshet liksom för en rad andra samhällsproblem (Foucault, 1974). Kategorierna vi här talar om formulerades nämligen (och gör det i stor utsträckning fortfarande) för att få kunskap om samhälleliga problem i hopp om att omedelbart eller i framtiden kunna gripa in och förebygga förekomsten av dem. Institu-

tionell kategorisering implicerar därför att staten kommer att intervensera i enskilda människors liv. ”Långtidsarbetslösa”, ”unga arbetslösa” och ”arbetslösa invandrare” är tre gestalter som ofta används för att synliggöra de problem som arbetslösheten kan tänkas föra med sig i form av: resursbrist, sysslöshet, ensamhet, utanförskap, segregation, missbruk, illegalt arbete, etcetera.

I Daniel Persson Thunqvists kapitel *Identitetsarbete i kommunala ungdomsprojekt*, utgör kategorin ”arbetslösa ungdomar” de som är föremål för den lokala arbetsmarknadspolitiken. Dessa, av samhället arrangerade, aktiviteter iscensätts för att integrera en specifik grupp in i en normativt prefererad samhällsgemenskap. De kommunala projekten utgör därför en arena där samhället intervenerar för att forma de ungas identiteter; en social fostran av framtida arbetstagare och samhällsmedborgare. Åtgärder som på detta närgångna sätt riktas mot en specifik institutionell kategori är inte sällan paradoxala i sina uttryck. Det beror just på att de riktas mot en kategori, det vill säga de tar en klassifikation som utgångspunkt, snarare än deltagarnas situation och problem.

Kategoriseringens dynamik och förändringskraft

Kategorier är mycket kraftfulla verktyg för vår förståelse genom att de effektivt ”ramar in” problem av olika slag. På så sätt stabiliseras problemens art och de blir möjliga att hantera inom ramen för en specifik social aktivitet. Men när de väl etablerats, tenderar de att bli naturaliserade för de människor som använder dem. I denna process blir det osynligt att de utgör sätt att klassificera som utvecklats för specifika syften inom en viss verksamhet. Här har human kinds (i jämförelse med ”natural kinds” i Hacking, 1983, 1999) en inneboende dynamik som kan få stora konsekvenser. Om kategoriseringar av människor blir naturaliserade, kommer de att betraktas som givna. Detta innebär särskilda risker – vi tenderar då nämligen att ta ett steg till – det vill säga att börja tillskriva enskilda individer de karaktäristika som från början bara utgjort en grund för klassifikationen (Hacking, 1995). Detta är en process som sker i våra samhällsinstitutioner såväl som i den offentliga debatten och i medierna. Genom en sådan dynamik etableras till exempel den ”svarta poetik” (Ristilampi 1994; Andersson, 2003 och denna volym) genom vilken arbetslösheten kommer till uttryck i media och annan offentlighet. Denna poetik hämtar näring bland annat just från de kategorier som etablerats inom ramen för den statliga arbetsmarknadspolitiken, och det sätt att argumentera som följer på att politiken ska omsättas i praktik på den lokala nivån. I vissa kategorier ligger arbetslösheten på en högre nivå, dessa beskrivs då som en avvikelse. Detta leder sedan till att man identifierar en uppsättning av egenskaper som är a) specifika för den problematiska kategorin och b) leder till svårigheter på arbetsmarknaden.

Just denna problematik är temat för kapitlet *Kultur, tillhörighet och agens. Om en grupp arbetsförmedlares sätt att förstå en etniskt segregerad arbetsmarknad.*

Fredrik Hertzberg analyserar här hur kategorin ”arbetslösa invandrarungdomar” förstås och används av arbetsförmedlare på arbetsförmedlingen, och hur enskilda arbetssökande kommer att bemötas just som problemkategori. Ett sådant bemötande kan ha allvarliga konsekvenser för den enskilde, bland annat eftersom de möjligheter som skulle kunna öppna sig för dessa människor genom institutionens försorg, riskerar uteslutas innan de ens prövats. Arbetsmarknadspolitikens vilja att föregripa problem och erbjuda stöd producerar på så vis (på gott och ont) också ett vetande om varje enskild problemkategori, vetande som sipprar ut från den statliga byråkratin och sprids via massmedia. Dynamiken bidrar på så sätt till att förstärka eller reproducera dessa kategorier som är i omlopp i människors vardag. Men Hertzberg visar också hur definitionen av ”de andra” är beroende av en framställning av ”vilka vi är” som samtidigt artikuleras och inte är mindre problematisk.

Den naturaliserande tendensen ger även upphov till en annan dynamik än den vi just beskrivit. Att de människor som kategoriseras blir bemötta just som kategori, snarare än som levande och unika individer, kan också få konsekvenser som är genomgripande. Ett sådant bemötande kan komma att forma människors självbild. De börjar betrakta sig själva enligt klassifikationen som på så sätt blir del i deras identitetsformering, eller som Hacking uttrycker det, ”people come to fit their categories” (Hacking, 1986). I kapitlet *Att känna sig arbetslös – kategori, identifikation och stigmatisering* belyser Maria Andersson människors egna berättelser om hur det känns att vara arbetslös. Det är diskursiva framställningar som tydligt synliggör en medvetenhet om de rådande samhällsnormerna och hur man (oavsett om man lyfter fram positiva eller negativa känslor) tvingas att hela tiden ”hantera” sin position i relation till ”de andra”. I första hand får identitetsformeringen som arbetslös självfallet genomgripande konsekvenser i enskilda människors liv, men i förlängningen kan sådana processer också få återverkningar för samhällets möjligheter att hantera dilemmat som helhet.

Men att människor blir bemötta som kategori kan också sätta en annan dynamik i spel, en dynamik som vi på senare tid sett kommit att återverka på de institutioner som klassificerar och kategoriserar. Människors ökade kunskap och medvetenhet om att de kanske blir kategoriserade (och därmed bemötta) på ett sätt som inte tar deras situation i beaktande, skapar motståndsstrategier och alternativa beskrivningar och argument. Motrörelser skapas, man vänder sig till medierna för att åstadkomma förändring och nya röster hörs i debatten. Kritiken av de traditionella institutionernas klassifikationer och arbetssätt sätter tryck på politiker att granska systemen. Om de nya utgångspunkter och positioner som skapats blir tydliga och alternativa argument förs fram i debatten, måste politiker och andra aktörer bemöta dessa. Eventuellt lanseras då nya åtgärder för att ”svara” mot dessa nya intressen och för att hävda politikens legitimitet och fortsatta berättigande. Lokala projekt och samarbeten kan delvis läsas som ett svar på en sådan kritik. De kommunala ungdomsprojekt som Daniel Persson Thunqvist

tar upp i sitt kapitel, arrangeras just på lokal nivå och involverar en rad olika aktörer och intressenter. Inslagen och aktiviteterna i sådana projekt motiveras ofta i termer av att de skall tillgodose den enskilde individens personliga utveckling, behov och intressen.

Att fokusera kategorisering inom ramen för de arenor och miljöer där arbetslösheten hanteras ger en konkret inblick i vad som sker i arbetslöshetens namn. Det ger samtidigt en analytisk ingång till att förstå ganska komplexa processer i samhället på sätt som skiljer sig från den kunskap som uppkommer genom den traditionella arbetslöshetsforskningen. Det är nu hög tid att ge *aktörerna* en röst i framställningen och att ge dig som läsare en konkret inblick i de olika arenor och kategoriseringspraktiker där arbetslöshet hanteras och där människors liv formeras.

Referenser

- Andersson, M. (2003). *Arbetslöshet och arbetsfrihet. Moral, makt och motstånd*. Akademisk avhandling, Etnologiska avdelningen, Uppsala universitet: Etnolore.
- Billig, M. (1996). *Arguing and thinking: A rhetorical view of social psychology*. (2 ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dahlstedt, M. (2005). *Reserverad demokrati. Representation i ett mångkulturellt Sverige*. Umeå: Borea.
- Edelman, M. (1977). *Political language: Words that succeed and policies that fail*. New York, NY: Academic Press.
- Foucault, M. (1973). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Stockholm: Aldus/Bonniers.
- Foucault, M. (1974). *The order of things: An archaeology of the human sciences*. London: Tavistock: Routledge.
- Foucault, M. (1980a). *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. Edited by Colin Gordon. Brighton: Harvester.
- Foucault, M. (1980b). *Sexualitetens historia. 1. Viljan att veta*. Stockholm: Gidlunds.
- Foucault, M. (1987). *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Arkiv moderna klassiker, Lund: Arkiv.
- Goffman, E. (1998/1959). *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Prisma.
- Hacking, I. (1983). *Representing and intervening: Introductory topics in the philosophy of natural science*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hacking, I. (1986). "Making up people" s. 222–236 i Heller, T., Sosna, M. & Wellbery, D. (red.) *Reconstructing individualism. Autonomy, individuality, and the self in western thought*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Hacking, I. (1995). "The looping effects of human kinds" i Sperber, D., Premack, D. & Premack, A. (red.) *Causal cognition: A multidisciplinary approach*. Oxford: Clarendon Press.

- Hacking, I. (1999). *The social construction of what?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hacking, I. (2002). *Historical ontology*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Jenkins, R. (1997). *Rethinking ethnicity. Arguments and explorations*. London: Sage.
- Jayyusi, L. (1984). *Categorization and the moral order*. Boston, MA: Routledge & Kegan Paul.
- Mäkitalo, Å. (2002). *Categorizing work: Knowing, arguing, and social dilemmas in vocational guidance*. Göteborg Studies in Educational Studies 177, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Vološinov, V. N. (1929/1973). *Marxism and the philosophy of language*. New York, NY: Seminar Press.
- Vygotsky, L. S. (1934/1986). *Thought and language*. Cambridge, MA: The MIT Press.